

ОЛЬГА МИМРИК

Тема магістерської роботи: «Феномен Григорія Сковороди в українській літературі XIX – XX ст.»

*Науковий керівник: доктор філологічних наук, професор
П.В. Білоус*

Імпресіоністична домінанта образу першого українського філософа у повісті М. Івченка «Напоєні дні»

Представляє читацькому загалу своє бачення художньої постаті мислителя письменник-імпресіоніст Михайло Івченко у повісті «Напоєні дні», 1924 р. (перша назва «В тенета далечини»). Для нього звернення до постаті Григорія Сковороди та його філософії було внутрішньою потребою, оскільки спільною тенденцією творчості обох митців є пошук гармонії – душевної й світової.

Автор створює образ Сковороди цілком в імпресіоністичній манері. Життєвий шлях мандрівника, природної людини, він намагається вивести за межі бурси, колегії, й тому виписує на тлі природи, багатій на кольори, на миттєві враження, що відбивають стан душі Сковороди, у якій нудьга перемишується з радістю (перші зустрічі з дочкою майора, Марійкою). Чуттєвість піднімається над хронологічною послідовністю подій, за основу для яких Івченко, до того ж, переважно використовує народні легенди про Григорія Варсаву.

Проте навіть такі очевидні риси імпресіонізму «Напоєних днів» відомий сучасний український медієвіст Валерій Шевчук оминає увагою, визначаючи жанр твору як історична повість. На думку дослідника, «історична белетристика не була стихією письменника: твір, попри все, вийшов чи не найслабкіший в його творчому доробку» [7, с. 8]. Таке тлумачення видається занадто категоричним і потребує, можливо, іншої інтерпретації.

Епіграфом до повісті «Напоєні дні» М. Івченко обрав 19-ту пісню «Саду божественних пісень» Г. Сковороди, «Ах ти нудьго, проклята! О докучлива печаль». Саме ці рядки й визначають головний мотив твору: відчуття своєї дисгармонійності з середовищем. І хоча на вустах Сковороди часто помічаємо усмішку, це скоріше іронічний посміх над людьми, що не можуть «власну натуру добре загнздати» [3, с. 336].

Слушно інтерпретує епіграф Наталя Пелешенко, вважаючи його мотивом туги «філософа-богослова за істиною, як нудьгу високодуховної особистості від перебування у меркантильному середовищі» [4, с. 62]. Йдеться про підсвідому печаль самотнього чоловіка, позбавленого простого людського щастя (хоча й свідомо відкинутого), як духовну потребу людини-пілігрима.

Відповідно, мотивові смутку підпорядкована імпресіоністична канва повісті, а саме: образи сну, тіні, поверхні води, що поблискує свічадом, сонця, яке заходить за обрій, сумних мелодій лірника й тужливої пісні сопілки Г. Сковороди.

Водночас подібні музичні асоціації, що передають звучання високої туги за гармонією, її мерехтливе відчуття є «одним із засобів творення тексту в рамках барокової поетики» [4, с. 62] – синтезу мистецьких форм або звернення до інших його видів.

М. Івченко акцентує, що філософ постійно прагне здолати нудьгу, адже навколо усяди розсіяний світ вічності, її творчий дух!» [3, с. 334].

Гармонія ж можлива, на думку філософа, лише за умови пізнання своєї натури, виконання нею своєї ролі у цьому світі. Необхідно лише віднайти єдино вірну стежку, якою людина мандруватиме все своє життя: «І що ми самі, як не тимчасові мандрівники на цій прекрасній планеті! Треба тільки спромогтись і знайти відміряну нам зарані стежку, потрібне зробити не важким, а важке не потрібним» [2, с. 315]. Разом з тим слід зауважити, що Івченків Сковорода, як і більшість персонажів його ранньої творчості, не є активним перетворювачем дійсності, його найбільше займає психологічна дійсність, зорієнтована на спостереження подій і почуттів.

Таку ремінісценцію з 28-ї пісні «Саду божественних пісень» М. Івченко увиразнює введенням антиподу Сковороди. Ним, на думку автора, є просвітник Жак-Жак Руссо, який лише на словах дотримується принципу «бути вільним, як вільним створила вас Натура». Письменник підкреслює, що мислитель XVIII століття водночас має «на гладкім череві товстий ланцюжок з годинника, і на ньому теліпаються якісь грубі, важкі цяцьки» [3, с. 316]. Тож, у порівнянні з Руссо, більш цілісним постає образ Сковороди, який ніколи не йшов у супереч з своєю натурою.

Повертаючись до рецепції мотиву пошуку гармонії М. Івченком у повісті «Напоєні дні», слід наголосити, що автор цілком поділяє сквородинівське розуміння марності та ілюзорності життя людини. Тому й постійно повертає свого героя на лоно природи, де «кожен ярк, кожен байрак, кожен клаптик землі має свою, властиву йому одному прикмету, свій власний клаптик душі» [3, с. 327]. У даному випадку душа природи є метафорою натури людини, її душі. Кожен «клаптик душі», що «породжує туманності», вдивляючись в які, слід розгледіти «початок

величезної путі, що знову призведе в первісне лоно, на перси вічності», «тоді стане велика світова гармонія» [3, с. 328].

Отже, в осягненні «пісні вічності» й полягає, за Сковородою й за Івченком, зміст життя. Бо це є найбільша радість для духовно чистої, природної людини.

Так ми можемо окреслити своєрідне коло, у яке замикаються принципи, що ними керувався Сковорода: вічність – душа, дух – рух, творчість – гармонія. У центрі цього кола, безперечно, можемо поставити Природу як натуру людини й, водночас, як «безнастанно мінливі краєвиди». Тож не випадково такий принциповий персонаж усвідомлює свою несхожість на інших людей й через це не вписується в оточення, що спричиняє, певною мірою, його душевний дискомфорт. Але рятівною для такої непересічної особистості є втеча на лоно природи, поєднуючись із якою найвиразніше лунає голос своєї душі й відчувається гармонія.

Слід звернути увагу на завершальну частину повісті. Наведемо цей уривок:

«... Життя, як комета, що п'яна радісним блуканням у світах і не знає свого постійного шляху.

Десь розпалиться, засяє великим огнем, а потім розсиплеться на дрібні шматочки – в туманність!

Щоб знову родилося сонце, нове сонце й по-новому засяяло світові.

І так одвіку й довіку!

А хто розкаже мінливу казку мандрівної комети?» [3, с. 354].

Суперечливим видається асоціювання життя Сковороди із кометою, яка не знає свого постійного шляху, але водночас розсипається на дрібні шматочки, запалюючи «нові сонця», що продовжуватимуть світити наступним поколінням. Цілком погоджуємося з Івченком, що перехід комети у «туманність» є продовженням його попередніх думок про вічність. Відсутність визначеності у житті, певної мети у філософа згадується Івченком неодноразово. Гадаємо, такі висловлювання є відбиттям філософських проблем та естетичних смаків епохи письменника або ж власної невизначеності у житті, про що можемо судити, виходячи з його біографії (постійні переїзди, зміни місця роботи).

Окрім того, таку асоціацію можемо розцінювати як ще один елемент барокової поетики, а саме: символіки (образного трактування вислову чи певної історії) або емблематики (картинки із символічним значенням) [6, с. 69].

У цілому ж можемо засвідчити вдалу спробу Михайла Івченка досягнути феномен «людського буття у зв'язках з вічністю» [3, с. 13] та дослідити шляхи досягнення гармонії душі із середовищем на прикладі життєвої концепції Григорія Сковороди.

Література:

1. Горбач Н. Невідомий Григорій Сковорода / Н. Горбач. – Л.: Логос, 2002. – 151 с.
2. Іваньо І. Григорій Сковорода / І. Іваньо // Сковорода Г.С. Вірші. Пісні. Байки. Діалоги. Трактати. Притчі. Прозові переклади. Листи / Г.С. Сковорода. – К.: Наукова думка, 1983. – 543 с.
3. Івченко М.Є. Робітні сили: новели, оповідання, повісті / М.Є. Івченко; упоряд. і текстол. підгот. творів С.А. Гальченка, В.О. Мельника; передм. В.О. Мельника; прим. С.А. Гальченка. – К.: Дніпро, 1990. – 823 с.
4. Пелешенко Н. Рецепція творчості Г. Сковороди в українській літературі 1920-1940-х років / Н. Пелешенко // Наукові записки Києво-Могилянської академії. – Т. 17. Філологія. – К., 1999. – С. 61-67.
5. Поліщук Ф.М. Григорій Сковорода. Життя і творчість: нарис / Ф.М. Поліщук. – К.: Дніпро, 1978. – 262 с.
6. Шевчук В.О. Байка в літературі українського бароко / В.О. Шевчук // Шевчук В.О. Муза Роксоланська: Українська література XVI-XVIII століть. У 2 кн. Кн. 2: Розвинене бароко. Пізнє бароко / В.О. Шевчук. – К.: Либідь, 2005. – С. 62-75.
7. Шевчук В.О. Михайло Івченко та його твори / В.О. Шевчук // Українська мова та література в школі. – 1988. – № 7. – С. 3-9.